

Мусієнко М. В.,

старший науковий співробітник

відділу методології міжбюджетних відносин

Науково-дослідного фінансового інституту

Міністерства фінансів України

ЕКОЛОГІЧНІ ПОДАТКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

В умовах індустріального і постіндустріального розвитку країни, зростаючого обсягу суспільного продукту стан природного середовища, з одного боку, загрожує існуванню людини, а з другого, – є перешкодою на шляху подальшого зростання нової вартості. Охорона навколишнього природного середовища потребує значних фінансових ресурсів, одночасно вона має стати одним із резервів поповнення дохідної частини бюджету. Власне, ці проблеми потребують вирішення не лише в Україні, а й в усіх країнах світу.

Мета наукового дослідження полягає у визначенні сутності екологічних податків, позитивних та негативних факторів їх застосування, вивченні використання екологічних податків за кордоном і в Україні як інструменту фінансової політики та джерела забезпечення фінансування охорони навколишнього природного середовища.

Зазначені проблеми досліджують такі видатні зарубіжні та українські вчені, як Г. Дейлі, К. Шлюпмак, Ю. Туниця, Л. Гринів та ін.

Ефективне екологічне оподаткування є одним із засобів економічного піднесення і процвітання держави, а також виконання нею своїх функцій. Розробка, формування механізму оподаткування у галузі екології та побудова чинної системи рентної політики в Україні розпочалася відразу після здобуття незалежності, підґрунтям для цього слугували спеціалізовані моделі, розроблені за часів СРСР.

На сьогодні екологічні податки у складі вітчизняної податково-бюджетної системи репрезентовані рентними платежами, платою за землю, збором за геологорозвідку, платежами за спеціальне використання природних ресурсів і екологічним податком (збором за забруднення навколишнього середовища), які є загальнодержавними обов'язковими платежами.

Крім прямих зборів до Фонду охорони навколишнього природного середовища, в Україні існує низка інших зборів і платежів, пов'язаних із використанням природних ресурсів.

До загальнодержавних екологічних платежів в Україні належать: плата за спеціальне використання природних ресурсів; користування надрами; спеціальне водокористування; спеціальне використання лісових ресурсів.

У проекті Податкового кодексу України¹ до складу платежів за спеціальне використання природних ресурсів пропонується внести новий екологічний збір – за використання радіочастотного ресурсу України.

---

¹ Проект Податкового кодексу України. – К.: Верховна Рада України, 2007.

Що стосується рентних платежів, то вони складаються з ресурсної і транзитної ренти². Рента як плата за використання природних ресурсів є формою реалізації економічних відносин між власником природних ресурсів і суб'єктами господарської діяльності, які їх експлуатують.

Рента є засобом вилучення частини абсолютного і додаткового доходів природокористувачів, яка формується при використанні обмежених або/та кращих за якістю природних ресурсів.

Природоресурсним рентоутворенням в Україні можна вважати земельні, лісові, мінеральні, водні ресурси, ресурси природно-рекреаційної сфери морського природокористування, асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища. Крім того, до цих груп належать платежі відповідно до відтворювальної спроможності навколишнього природного середовища, погіршення якості та вичерпання певних типів природних ресурсів³.

З огляду на це формально усі сфери використання природних ресурсів в Україні супроводжуються внесенням до бюджету відповідних зборів і обов'язкових платежів.

Усі зазначені процеси справляють прямий вплив на визначення ціни того чи іншого природного ресурсу й відповідно стають підґрунтям у формуванні рентної політики.

Рух у напрямку екологічного оподаткування є прогресивним. Екологічне оподаткування може і має бути фіскально нейтральним, стати інструментом покращання якості життя та сприяти створенню екологічно чистого навколишнього середовища і водночас передбачати штрафні санкції за забруднення довкілля.

Нині значна частина рентних доходів за використання природних ресурсів не контролюється державою, при цьому факт їх надходження до державного бюджету є сумнівним.

Розширення частки економічних стимулів в охороні природного середовища відбувається за рахунок різних фінансово-кредитних важелів: перегляду і розширення переліку зборів і платежів за забруднення навколишнього природного середовища, застосування системи пільг до оподаткування результатів виробничої діяльності суб'єктів господарювання, які сприяють охороні природного середовища, надання їм пільг при кредитуванні, залучення коштів комерційних структур до здійснення інвестицій у природоохоронні об'єкти під час забезпечення покриття частини витрат на здійснення цих проектів за рахунок бюджету.

На ефективність механізму реалізації екологічної політики досить відчутно впливають фінансові відносини між центром і регіонами. Йдеться передусім про те, що існуюча на сьогодні податково-фінансова політика зорієнтована не лише на централізацію фінансових ресурсів, але й на їх перерозподіл за принципом мінімальної бюджетної забезпеченості.

---

² Міщенко В., Данилишин Б. Природноресурсна рента і рентна політика в Україні // Економіка України. — № 12. — 2003. — С. 4–14.

³ Луніна І. Податкова політика України у контексті створення умов для економічного зростання // Економіка України. — №9. — 2000. — С. 37–39.

Не сумніваючись у доцільності такого підходу до охорони здоров'я або освіти, водночас необхідно зазначити, що екологічна складова видатків місцевих бюджетів має обов'язково враховувати стан довкілля у тому чи іншому регіоні.

Варто ще раз згадати про надзвичайно високий рівень тінізації економіки України, що означає некерованість багатьох процесів суспільного розвитку, у тому числі процесів екологічного спрямування.

Необхідно визнати, що за умов, які склалися в Україні, найголовнішою складовою механізму реалізації екологічної політики має стати істотне посилення відповідальності – цивільної і навіть кримінальної – за нехтування чинним законодавством у частині дотримання встановлених правил і норм природокористування. Забезпечення саме такого критерію збалансованості на нижчому рівні дасть змогу майже автоматично забезпечити екологічну і соціально-економічну збалансованість на загальнодержавному рівні.

Світова практика свідчить про зростання уваги до екологічних податків у розвинених країнах. Ці податки мають здебільшого цільове призначення, забезпечують значні суми бюджетних асигнувань на здійснення природоохоронних заходів, тобто частку коштів, яка надходить до бюджету цих країн у вигляді податків, пов'язаних з природоохоронною діяльністю. Ця частка становить близько 6,5 % обсягу усіх податкових надходжень і понад 2 % – обсягу ВВП. При цьому частка екологічних податків у загальній їх сумі в Іспанії, Ірландії, Італії, Нідерландах, Норвегії і Великобританії перевищує 8 %, а в Португалії – 10 %.

На відміну від згаданої групи країн, в Україні екологічний аспект оподаткування залишається нерозвиненим, що не може не позначатися на обсягах фінансування цих життєво важливих витрат бюджету.

Позитивний досвід, накопичений у країнах з розвинутою ринковою економікою, не лише сприятиме розробці досконаліших нормативних актів з податкових питань, а й допоможе зрозуміти загальні закономірності функціонування і розвитку прибуткового оподаткування.

В умовах переходу від централізованої форми забезпечення природоохоронної діяльності до ринкової, що є характерним для більшості постсоціалістичних країн, виникає потреба у системних змінах щодо забезпечення фінансування заходів охорони навколишнього природного середовища, зокрема у необхідності запровадження нових дієвих інститутів та інструментів.

Варто виокремити такі елементи фінансово-економічної системи природоохоронної діяльності, що формуються в умовах переходу до ринкових відносин⁴:

- платність природокористування;
- система економічного стимулювання природоохоронної діяльності;
- плата за забруднення навколишнього природного середовища;
- створення ринку природних ресурсів;
- удосконалення ціноутворення з урахуванням екологічного фактора;

---

⁴ *Веклич О.* Підвищення стимулюючої ролі екологічного оподаткування в Україні // *Економіка України.* – №12. – 2001. – С. 29–37.

- екологічні фонди;
- екологічні програми;
- продаж прав на забруднення;
- екологічне страхування.

З метою ефективного використання коштів на природоохоронні заходи необхідно утворити такі фінансові інститути, як державні та недержавні фонди охорони навколишнього природного середовища, створення спеціалізованих екологічних аукціонів, системи екологічної сертифікації та екологічного страхування.

Серед нових фінансових інструментів доцільно звернути увагу на спеціалізовані екологічні компенсації, введення застави та іпотечного кредитування у процесі природокористування і системи пільг на фінансування природоохоронних заходів, що дасть змогу підвищити ефективність та збільшити обсяги фінансування охорони навколишнього природного середовища, а також поліпшити фінансово-кредитну систему країни в цілому.

Існує об'єктивна необхідність запровадження інституту екологічних послуг з відповідними інструментами ціноутворення. Удосконалення цін на природні ресурси і використання природного середовища та запровадження нормативів плати за екологічну шкоду дасть змогу розширити платне користування природними ресурсами за рахунок скорочення загального користування.

Для удосконалення системи оподаткування природоохоронної та виробничо-господарської діяльності потрібно запровадити такі інструменти, як податок на право використання природних ресурсів, податки на відходи, енергоносії, шум, екологічні акцизи на товари, які забруднюють навколишнє природне середовище, введення податкових пільг на інвестиції у природоохоронну сферу⁵.

Удосконалення національного законодавства з охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів та приєднання до міжнародних екологічних домовленостей дасть змогу підвищити міжнародні економічні позиції держави.

Слід зазначити, що досягнення належного рівня ресурсно-екологічної та соціально-економічної безпеки життєдіяльності суспільства можливе лише за умови високої екологічної культури усього населення країни.

Висновки дослідження:

1. Необхідність фінансування охорони навколишнього природного середовища потребує значних фінансових ресурсів, одночасно вона має стати одним із резервів поповнення дохідної частини бюджету.
2. Розбудова та впровадження ефективної системи екологічного оподаткування є одним із засобів економічного піднесення і процвітання держави, а також виконання нею своїх функцій.

---

⁵ Орлов В. П., Немерюк Ю. В. Рента в новой системе налогообложения // Минеральные ресурсы России. Экономика и управление. – №3. – 2001. – С. 34–31.

3. Екологічні податки у складі вітчизняної податково-бюджетної системи репрезентовані рентними платежами та іншими спеціалізованими загальнодержавними обов'язковими платежами.
4. Рух у напрямку екологічного оподаткування є прогресивним.
5. Система екологічного оподаткування має стати фіскальною.
6. Значну частину рентних доходів за використання природних ресурсів в Україні держава не контролює, при цьому є сумнівним факт їх надходження до державного бюджету.
7. На ефективність механізму реалізації екологічної політики істотно впливають фінансові відносини між органами центральної та місцевої влади.
8. Існує об'єктивна необхідність запровадження в Україні інституту екологічних послуг з відповідними інструментами ціноутворення.
9. Найголовнішою складовою механізму реалізації екологічної політики має стати істотне посилення відповідальності за нехтування чинним законодавством у частині дотримання встановлених правил і норм природокористування.
10. В Україні екологічний аспект оподаткування залишається нерозв'язаним, що не може не позначатися на обсягах фінансування життєво важливих видатків бюджету.